

İBN DÜRÜSTEVEYH

(ابن درستهويه)

Ebû Muhammed Abdullah
b. Ca'fer b. Dürüsteveyh
b. el-Merzûbân el-Fârisî el-Fesevî
(ö. 347/958)

Dil ve edebiyat âlimi.

Muhtemelen 258'de (871) İran'ın Şiraz bölgesindeki Fesâ kasabasında doğdu (Dürüsteveyh kelimesi Farsça'da "emin, doğru" anlamına gelen **dürüst** kelimesiyle teşbih veya nisbet bildiren **veyh** ekin-den meydana gelmiştir). İran velayası sebebiyle Fârisî, doğum yeri dolayısıyla da Fesevî nisbeleriyle anılır. Babası Ca'fer'in tanınmış bir muhaddis olduğu, kardeşi Hasan ile amcasının oğlu Heysem b. Seleme'nin de hadis ilmiyle yakından ilgilendikleri dışında ailesi hakkında bilgi yoktur.

270 (883-84) yılında babasıyla birlikte hadis tahsil için Bağdat'a giden İbn Dürüsteveyh dönemin tanınmış âlimlerinden hadis okudu ve icâzet aldı. Burada karşılaştığı İbn Kuteybe, Müberred ve Sa'leb gibi dil bilginlerinden de istifade etti. Memleketi Fesâ'ya döndüğünde muhaddis Ebû Yûsuf Ya'kûb b. Süfyân el-Fesevî'den hadis dinledi. Onun *el-Ma'rife ve't-târîh* adlı eserini kendisinden rivayet etti. Muhtemelen 283 (896) yılında babasıyla birlikte tekrar Bağdat'a gitti. Ebû Ali el-Kâfî, Muhammed b. Muzaffer, Dârekutnî, İbn Şâhin, Merzûbânî ve Mansûr b. Melâib es-Sayraffî gibi dil ve hadis âlimleri yetiştiren İbn Dürüsteveyh'i Hibetullah el-Lâlikâfî hadis rivayeti konusunda zayıf bulurken İbn Mende, Hasan b. Osman eş-Şirâzî ve Zehebî gibi birçok otorite güvenilir bir râvi olduğu görüşünde birleşir. İbnü'l-İmâd ona zaaf isnat edenlerin herhangi bir delile dayanmadıklarını söyler (*Şezerât*, II, 375). İbn Dürüsteveyh Bağdat'ta vefat etti.

Bağdat'ı ilk ziyareti esnasında zamanın önde gelen dil âlimlerinin etkisiyle gramer ve sözlük çalışmalarına ilgi duyan İbn Dürüsteveyh, İbn Kuteybe'den aldığı dersler sayesinde dil ve edebiyata yönelmiştir. Onun bir dilci olarak yetişmesinde etkili olan en önemli şahsiyet Müberred'dir. Müberred'den Sibeveyhi'nin *el-Kitâb*'ını okumuş, kaleme aldığı *Taşhîhu'l-Faşiḥ* adlı eserinde şiiir, rivayet ve lugatın dil kurallarının belirlenmesinde delil olarak kullanılmasını bu eserden yaptığı nakillerle göstermeye çalışmıştır. Bu dönemde Bağdat'ta bulunan Kûfe dil mektebinin

temsilcisi Sa'leb ile Basra dil mektebinin temsil eden Müberred arasında dil üzerine yapılan tartışmalara tanık olan İbn Dürüsteveyh, lugat ve nahiv konularında Basra ve Kûfe dil okullarının görüşlerini uzlaştırmaya çalışmış, *et-Tavassuḥ beyne'l-Ahfeş ve Sa'leb* adlı eserini de bu amaçla yazmıştır. Dolayısıyla onun dilciliği bu iki dil akımını uzlaştıran Bağdat mektebine daha yakındır. Bununla birlikte tefsir ve hadise dair eserlerinde dille ilgili konularda uzlaştırmacı bir yaklaşım sergilerken doğrudan dille ilgili eserlerinde Basra temayülünün ağır bastığı görülmektedir.

Eserleri. Kaynaklarda İbn Dürüsteveyh'in eleştirisi, reddiye ve şerh ağırlıklı olmak üzere elli kadar eseri bulunduğu kaydedilmektedir. *Taşhîhu'l-Faşiḥ*'ini yayımlayan Abdullah el-Cübürî bu eserlerin bir listesini vermektedir (s. 22-51). Bunlardan on yedisi lugata, on yedisi gramer, altısı Kur'an'a, altısı şiiir ve edebiyata, biri aruza, biri garîbül-hadîse dairdir. Yayımlanmış eserleri şunlardır: 1. *Kitâbü'l-Küttâb (Edebü'l-kâtib, el-Kitâbü'l-mütemmim fi'l-ḥaḥ ve'l-hicâ', Elfâzû'l-küttâb fi'l-ḥaḥ ve'l-hicâ', el-Elfâz li'l-küttâb)*. Eserde Arap yazısıyla ilgili çeşitli meseleler, kâtiplerin uyması gereken kurallar ele alınmış, yer yer lugat ve gramerle ilgili konulardan da bahsedilmiştir. Kitap ilk defa Luwîs Şeyho (Beyrut 1921, 1927), daha sonra da İbrâhim es-Sâmerrâî ve Abdülhüseyn el-Fetlî tarafından yayımlanmıştır (Küveyt 1397/1977). 2. *Taşhîhu'l-Faşiḥ*. Hocası Sa'leb'in lugatla ilgili *el-Faşiḥ* adlı eserinin şerhidir. Müellif bu eserde hocasını tenkit etmekten çekinmemiştir. *Taşhîhu'l-Faşiḥ*'i Abdullah el-Cübürî neşretmiştir (Bağdad 1975). 3. *Şerhu mâ yüktebû bi'l-yâ' mine'l-esmâ'îl-maḥşûre ve'l-ef'âl*. Abdülhüseyn el-Fetlî (*Mecelletü Külliyyeti'l-âdâb bi-Bağdâd*, sy. 17 [Bağdad 1973], s. 151-170) ve Muhammed Bedevî el-Mahtûn tarafından (MMA, XXIII/2 [Kahire 1397/1977], s. 49-96) yayımlanmıştır.

İbn Dürüsteveyh'in diğer bazı eserleri de şunlardır: *el-İrşâd, el-Hay ve'l-meyyit (el-Hayât ve'l-mevt)*, *Ḥaberu Ḳus b. Sâ'ide ve tefsîruh, Şerhu'l-Mukteḍab li'l-Müberred, İbtâlû'l-ezdâd, Cevâmî'u'l-arûz, el-İhticâc li'l-ḳurra', Ahbârû'n-naḥviyyîn (nüḥât), el-İntişâr li-Kitâbi'l-'Ayn, el-Ma'ârif fi'l-Ḳur'an, Me'âni's-şîr, Fî İttirâki ma'nâ fe'ale ve ef'ale, Fi'l-Ḳur'an, Fî İttifâki'l-elfâz ve'l-me'ânî, et-Terkîb, İbtâlû'l-ḳalb, Tefsîru Kitâbi'l-Ferḥ li'l-Cermî.*

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Dürüsteveyh, *Taşhîhu'l-Faşiḥ* (nşr. Abdullah el-Cübürî), Bağdad 1975, neşredenin girişi, I, 7-89; a.m.f., *Kitâbü'l-Küttâb* (nşr. İbrâhim es-Sâmerrâî - Abdülhüseyn el-Fetlî), Küveyt 1397/1977, neşredenlerin girişi, s. 5-12; Ebû Bekir ez-Zübeydî, *Ṭabakâtü'n-naḥviyyîn ve'l-luḡaviyyîn* (nşr. M. Ebû'l-Fazl), Kahire 1392/1973, s. 116; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecdüdd), s. 68; İbn Mis'ar et-Tenühî, *Târîhu'l-'ulemâ'î'n-naḥviyyîn* (nşr. Abdülfettâh M. el-Hulvî), Kahire 1412/1992, s. 46-47; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, IX, 428-429; Kemâleddin el-Enbârî, *Nüzhetu'l-elibbâ'* (nşr. M. Ebû'l-Fazl), Kahire 1386/1967, s. 283-285; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XIV, 115; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, VIII, 526; İbnü'l-Kiftî, *İnbâhu'r-ruvât*, II, 113-114; İbn Hallikân, *Vefeyât*, III, 44-45; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XV, 531-532; Sa-fedî, *el-Vâfi*, XVII, 103-104; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XI, 233; Firuzâbâdî, *el-Bulḡa fi terâcimi e'immeti'n-naḥv ve'l-luḡa* (nşr. M. el-Misrî), Küveyt 1407/1987, s. 121-122; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mîzân*, III, 267-268; Süyûtî, *Buḡyetü'l-lu'â'*, II, 36; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'ade*, I, 166-167; *Keşfü'z-zunûn*, I, 68, 115, 116, 506, 739, 900, II, 1108, 1205, 1451, 1472, 1729, 1730, 2041; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, II, 375; Serkîs, *Mu'cem*, I, 101; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 174; *İzâhu'l-meknûn*, I, 374, 553; II, 282, 298, 299, 330, 343, 374, 558; Sezgin, *GAS*, VIII, 106-108; Nüveyhiz, *Mu'cemü'l-müfessîrin*, I, 305-306; Adnân Muhammed Selmân, "Ta'ḳîb 'alâ taḥkîki Kitâbi'l-Küttâb li'bn Dürüsteveyh", *MMLr*, XXXI/4 (1980), s. 463-497; Muhammed Bedevî el-Mahtûn, "Ḥaşâşü'l-'Arabîyye fi nazari İbn Dürüsteveyh", *MMLA*, LXVIII (1411/1991), s. 149-175; J. C. Vadet, "İbn Durustawayh", *EL²* (İng.), III, 758; Muhammed Ali Lisânî Feşârekî, "İbn Dürüsteveyh", *DMBI*, III, 493-497; Seeger A. Bonabaker, "Ebn Dorostawayh", *Elr*, VIII, 13.

M. REŞİT ÖZBALIKCI

İBN EBÛ AKİL

(ابن أبي عقيل)

Ebû Muhammed Hasen b. Ali
el-Hazzâ' el-Umânî
(IV. [X.] yüzyıl)

Şii fakihî, kelâmcı ve muhaddis.

Hayatına dair yeterli bilgi yoktur. Nisbesinden Umanlı olduğu anlaşılmaktadır. Küleyni'nin (ö. 329/940) çağdaşı olan (Abdullah Efendi el-İsfahânî, I, 209) İbn Ebû Akil'in kendisi ve eserlerinden ilk defa bahseden Ahmed b. Ali en-Necâşî künyesini Ebû Muhammed, baba adını Ali (*er-Ricâl*, I, 153), Ebû Ca'fer et-Tûsî ise künyesini Ebû Ali, baba adını İsâ şeklinde kaydetmektedir (*er-Ricâl*, s. 471; *el-Fihrist*, s. 83). Fakat kaynaklarda genel olarak Necâşî'nin tesbiti esas alınmış, İsâ'nın dedesi olabileceği düşüncesinden hareketle iki görüşün telifi yoluna da gidilmiştir (*A'yânü's-Şî'a*, V, 158).

Şii âlimlerince hadis konusunda güvenilir kabul edilen İbn Ebû Akil, Ca'feriyye